

dostamattomia ja sotkevat tietoista ajatteluamme. Luulemme usein tietävämme enemmän kuin todellisuudessa tiedämme. Esimerkiksi Daniel Kahnemanin – käyttäytymisloustieteen keskeisen arkkitehdin – ja monien muiden suosima kaksoisprosessiteoria viittaa vahvasti tähän suuntaan. Kaksoisprosessiteoria ei kuitenkaan korvaa arkipsykologiaa, vaan ainoastaan täydentää sitä.

Ylikoski päätyykin ehdottamaan yhteiskuntatieteilijälle eräänlaista kaksoisstrategiaa. Yhtäältä tämän kannattaa pitää kiinni arkipsykologisesta selittämisestä, joskin täydentää sitä muilla näkökulmilla. Toisaalta yhteiskuntatieteilijän ei kannata jäädä odottelemaan, että psykologit ja kognitiotieteilijät tuottaisivat toimivan mallin mielestä. Sen sijaan yhteiskuntatieteilijöiden tulisi aktiivisesti osallistua tutkimukseen ja tuoda omaa osaamistaan psykologian ja kognitiotieteen piiriin. Näiden alojen tutkimus on usein vieläkin varsin yksilökeskeistä.

Ihmismielen sosiaalisuus on hyvin kirjoitettu ja informatiivinen. Vaikka yksittäisten artikkelien välillä on jonkin verran tasoeroja, kokonaiskuva on tästä huolimatta selkeä. Sisältönsä puolesta *Ihmismielen sosiaalisuus* tasapainoilee tutkimuksen nykytilan esittelyn ja uusien avausten välillä. Kirjan johdanto, Harin artikkeli sekä hajautettua kognitiota käsittelevä artikkeli lähinnä vetävät yhteen tutkimusta. Jotkin artikkelit kuitenkin tekevät uusiakin avauksia (esimerkiksi Sakin ja kumppaneiden ”Sosiaaliset representaatiot”). Tästä huolimatta kirja säilyttää yhtenäisyytensä.

Ihmismielen sosiaalisuus ei käsittele uskontoa eikä sen tutkimusta, mutta kirja on silti hyödyllinen myös teologeille. Siinä esitellään yhtä suurta nykytieteen trendiä eli yhteiskuntatieteiden ja käyttäytymistieteiden lähestymistä. Teologiassa on perinteisesti erotettu tarkkaan toisistaan historia, sosiologia ja uskontopsykologia. Nykykehityksen valossa tämä ei ole enää uskotavaa, joten metodologinen uudel-

leenarviointi olisi tarpeen. Kehitystä on kuitenkin viime vuosina tapahtunut. Esimerkiksi kognitiivinen (ja evolutiivinen) uskontotiede, jota teologisessa tutkimuksessa on sovellettu niin eksegetiikan kuin systemaattisen teologian piirissä, edustaa nimenomaan tätä uutta trendiä, jossa sosiaalinen ja kognitiivinen lähestymistapa pyritään yhdistämään. Yhteiskuntatieteellisten ja käyttäytymistieteellisten lähestymistapojen voisi siis toivoa lähestyvän toisiaan myös teologian piirissä.

AKU VISALA
DOS.

FRANK JOHANSSON Hyvän tekemisen markkinat. Helsinki: Gaudeamus 2018. 348 s.

Frank Johansson, Amnesty Internationalin Suomen osaston toiminnanjohtaja, tietää mistä puhuu. Markkinoilla menestymisen ja auttamisen ristiriitaista suhdetta tarkasteleva *Hyvän tekemisen markkinat* pureutuu kansainvälisten avustusjärjestöjen tasapainoiluun ideaalien ja realiteettien välillä. Onko mahdollista taistella köyhyyttä vastaan, jos toiminnan taloudellinen kannattavuus perustuu köyhyyttä tuottavaan järjestelmään?

Johanssonin esitys on ansiokas: taustatyö on tehty perusteellisesti ja erityisesti suomalaisten järjestöjen kasvu ja tulorakenne viimeisen 15 vuoden ajalta on dokumentoitu vakuuttavasti. Järjestöjen kehitystä on taustoitettu osana poliittista historiaa, kehitysavun historiaa sekä keskeisimpien humanitaaristen kriisien kautta unohtamatta talouspolitiikkaa ja järjestöjen kristillisiä juuria. Heti alkuun totean, että yksi teoksen suurimmista ongelmis-

ta on uusliberalistisen talousjärjestelmän ohut määrittely. Uusliberalismia määritellään taustaluvussa noin sivun verran (s. 15–16), mutta sitä kritisoidaan teoksen jokaisessa luvussa. Käsitteenmäärittely jäädessä pintapuoliseksi teoksen keskeinen väite, jonka mukaan uusliberaali talousjärjestelmä tuottaa köyhyyttä ja eriarvoisuutta, ei vakuuta kriittisintä lukijaa.

Johansson aloittaa historiallisella katsauksella luvussa ”Valkoisen miehen taakka”. Hän jaksottaa avustusjärjestöjen historian imperialistisen humanismin (1800–1945), uushumanitarismin (1945–1989) ja liberaalin humanitarismin (1990–) aikakausiksi. Johansson taustoittaa avustusjärjestöjen syntyhistorian sekä orjuuden vastaisiin liikkeisiin että lähetystyöhön, jonka kantavana teemana oli ”kirkko, klinikka ja koulu”. Auttamisen järjestelmät uusiutuivat toisen maailmansodan jälkeen. Talousajattelua hallitsi hyvinvointivaltion malli, jossa tuloeroja tasattiin verotuloilla: kehitysvaltion idea oli syntynyt. Tässä kohtaa historiallinen narratiivi kuitenkin osittain katkeaa. Kehitysvaltio-idean muodostuminen, epäonnistuminen ja korvaaminen uusliberalistisella ihanteella käsitellään perusteellisemmin vasta viidennessä luvussa ”Uusliberaali globalisaatio”.

Luvussa kolme, ”Huiman kasvun vuodet”, Johansson dokumentoi perusteellisesti suomalaisten järjestöjen ilmiömäisen kasvun 1990-luvulta vuoteen 2015. Kolme suurinta kansainvälisen avun järjestöä Suomessa ovat Suomen Punainen Risti (SPR), Kirkon Ulkomaanapu (KUA) ja Suomen Lähetysseura (SLS). Johansson erittelee KUA:n tulorakenteen muutoksia, joissa valtionavun ja kirkon tuen prosentuaalinen osuus pienenee tuen määrän pysyessä jotakuinkin samana, kun taas yksityisten lahjoitusten ja kansainvälisen rahoituksen osuus kasvaa. KUA:n tulot ovat lähes nelinkertaistuneet. SLS:n kasvu on ollut maltillisempaa, ja se ”vain” puolitoistakertaisti tulonsa.

Teoksen ansio on järjestömaailman arvopohjan, maallistuneen tai uskonnollisen ”pyhän”, analysointi. Luvussa neljä, ”Usko pyhään”, Johansson tarkastelee avustusjärjestöjä moraalisisoina yhteisöinä. Johansson kuvaa humanitarismia, uskoa ihmisyyteen, tietynlaiseksi maallistuneeksi uskonnoksi, joka luo järjestystä ja toivoa toivottomissa tilanteissa. Usko pyhään – oli se sitten maallista tai hengellistä – motivoi koko alaa ja sen yksittäisiä työntekijöitä. Johansson huomauttaa, kuinka sekä developmentalismi (kehitysusko) että kristinusko ovat pelastukseen tähtäviä hankkeita. Huomattava osa kansainvälisistä avustusjärjestöistä jakaa kristillisen perinnön, mutta monet niistä ovat häivyttäneet uskonnollisen kielen viestinnästään maallistuneessa pohjoisessa. Ihmisoikeuksista on tullut tietynlainen kielellinen pyhä, minimalistinen viimeinen utopia. Globaalissa etelässä kuitenkin puhutaan uskonnon kieltä, ja Johansson toteaa, että jollei ihmisoikeuksia puolusteta uskonnollisin perustein, ne nähdään uskonnonvastaisina.

Johansson ei näytä tuntevan ihmisoikeuksien aatehistoriallista tutkimusta kovin laajasti. Hän tarkastelee ihmisoikeusjulistuksen kristillistä perustaa Samuel Moynin *The Last Utopia* -tutkimuksen kautta, joka keskittyy julistuksen kirjoittajien henkilökohtaiseen kristilliseen taustaan. Heidän asialistallaan oli erityisesti uskonnonvapaus, sillä vapaus vaihtaa uskontoa turvasi lähetyjärjestöjen toiminnan. Ihmisoikeuksien aatehistoriallinen perintö ulottuu kuitenkin huomattavasti syvemmälle läntisen teologian ja filosofian historiaan, vähintäänkin keskiajalle asti. Ajatus yksilöstä itsensä omistajana sekä toisaalta vapausoikeuksien kehityshistoria avaisivat ihmisoikeuksien filosofisempaa puolta. Ihmisoikeusjulistuksen kristillinen perusta ei tästä näkökulmasta selity vain sen laatijoiden taustoilla, vaan sen sisältö tulee ymmärrettäväksi vasta osana laajempaa aatehistoriallista kokonaisuutta.

Luvut viisi, ”Uusliberaali globalisaatio”, ja kuusi, ”Nälkäinen lapsi ei tee politiikkaa”, tarkastelevat järjestöjen suhdetta uusliberaaliin talousjärjestelmään sekä auttamisen tuoteistettua kuvastoa. Johansson palaa hetkeksi historiaan. Kun ajatus kehitysvaltioista osoittautui pannukakuksi, vahinkoja ryhdyttiin paikkaamaan rakennesopeutusohjelmilla, jotka perustuivat markkinoiden vapauteen uskovaan uusliberalismiin. Velkaantuneille kehitysvaltioille tarjottiin säästökeinona valtioiden menojen supistamista. Kansalaisjärjestöt saivat uuden roolin: järjestöt miellettiin vähemmän byrokraattiseksi kuin kehitysmaiden hallinto. Järjestöjen saama valtionapu kasvoi, koska niiden uskottiin voivan vaikuttaa valtioiden kehitykseen.

Johansson kritisoi järjestöjä siitä, että ne eivät pyri muuttamaan eriarvoisuutta tuottavaa uusliberaalia talousjärjestelmää, vaan keskittyvät paikkaamaan sen aiheuttamaa eriarvoisuutta. Avustusjärjestöt ovat turvaverkko järjestelmässä, joka tuottaa eriarvoisuutta. Tästä näkökulmasta avustusjärjestöt ovat osa ongelmaa: ne sammuttavat tulipaloja, mutta eivät puutu palon syihin. Onnistunut palojen sammuttaminen auttaa uhreja tilapäisesti, mutta samalla se kääntää huomion tehtyyn hyvään työhön viallisen järjestelmän sijaan. Kärjistäen voi sanoa, että uusliberalistinen talousjärjestelmä voi hyvin, koska sen uhreja pelastaa rasvaton koneiston lailla toimiva pelastusyksikköjen verkosto, jonka talouskasvun järjestelmä on mahdollistanut.

Johansson kuvaa, kuinka auttamista tuotteistetaan: Järjestöt markkinoivat ja myyvät asiakkaalle tuotteen, jonka loppukäyttäjää asiakkaat eivät ole. Järjestöjen tuote on hyvän tekeminen, hanke globaalissa etelässä. Asiakkaat saavat tuotteen ostamisesta palkkioksi hyvän mielen. Saatu tuotto kanavoitetaan avun kohteille, hyödynsaajille. Järjestöt toimivat useimmiten ”kumppanien” kautta, joita voivat olla esimerkiksi

paikalliset järjestöt tai kirkot. Kumppani (yhdessä hyödynsaajien kanssa) on hankkeen omistaja ja velvollinen raportoimaan järjestölle tulokista: onko varat käytetty oikein ja hankkeen tulokset saavutettu? Järjestö puolestaan ei ole raportointivelvollinen kumppanille tai hyödynsaajille, vaan asiakkailleen.

Järjestöjen markkinointi perustuu auttamisen kuvastolle, jossa avun kohde esitetään passiivisena ja viattomana kärsijänä, usein lapsina tai naisina. Avunsaajat infantilisoitetaan ja feminisoidaan. Mikäli tuotteessa esitetään vastustettava paha, kuvataan paikallisia sotilaita tai terroristeja. Kuvastossa esiintyvä sankari on järjestön avustustyöntekijä tai julkisuuden henkilö, joka tutustuu paikallisten karuun mutta toivontäyteiseen elämään. Julkisuuden henkilön tehtävä on voimauttaa paikallisia ja toimia tunteiden tulkina länsimaisille asiakkaille. Asiakkaat samaistuvat julkisuuden henkilöön, globaaliin länsimaiseen voittajaan, joka tekee hyvää. Ostamalla tuotteen asiakkaat auttavat avuttomia, vastustavat pahaa ja pääsevät osallisiksi julkkisen tähtipölystä.

Johansson toteaa, että ”kasva-va auttamisen ala voi jatkuvasti paremmin, vaikka maailmalla menee jatkuvasti huonommin” (s. 21). On kuitenkin tärkeää huomioida, että maailmalla ei mene huonommin siksi, että auttamisen alalla menee paremmin. Maailmalla menee huonommin, koska uusliberaali talousjärjestelmä tuottaa eriarvoisuutta. Auttamisen ala ei ole kyennyt puuttamaan eriarvoisuutta tuottaviin rakenteisiin, vaan on sen sijaan tullut riippuvaiseksi markkinataloudesta. Mitkä ovat rakenteellisen vaikuttamisen mahdollisuudet ja kanavat?

Analysoidessaan avustustyöntekijöiden elämäntapaa luvussa ”Ammattilaisen maailmassa” Johansson syyttää avustustyöntekijöitä siitä, että he toiseuttavat avun kohteet orientalismilla. Hän väittää, että ammattilaisille on tyypillistä kerätä paikallisia ”aitoja” veistoksia ja että mat-

kustaessaan työntekijät ”mieluummin valitsevat kodikkaan vanhan siirtomaa-ajan hotellin kuin uudemman modernin hotellin” (s. 281–282). Johanssonin kuvauksessa on kauhistelun makua. Myös kauhistelu toiseuttaa kohdettaan: hyväntehtäjät ovatkin paheellisia, oikeita kolonialisteja, eivätkä jaloin motiivein liikkeellä! Johanssonin kritiikissä on haikailua vanhojen hyvien aikojen perään. Pyyteettömyysvaatimus on ongelmallinen. Mikään auttaminen ei ole pyyteetöntä vaan palvelee aina myös auttajan omaa tarvetta. Mitä tietoisempi auttaja on omasta ”auttajan varjostaan” ja mitä vähemmän auttamistyötä romantisoidaan, sitä paremmin hän voi suoriutua työstään.

Lopuksi: Olen työskennellyt sekä pienessä matalan kynnyksen toimipisteessä Helsingissä että nyt SLS:n palveluksessa Hongkongissa. Vaikuttaminen, viestintä ja katkeamaton apu ovat molempien toimijoiden keskiössä. Ruokajonot paikkaavat suomalaisen yhteiskunnan tuottamaa epätasa-arvoa, turvaverkkoa viritetään eri tavoin täällä Kiinassa. Turvaverkkoja tarvitaan rakenteellisen kritiikin lisäksi. Frank Johanssonin tärkeä puheenvuoro avaa toivokseni laajaa keskustelua auttamisen suunnasta ja mahdollisuuksista sekä meillä että maailmalla. Yhteiskunnan polarisaation ja populismin näkökulmasta on tärkeää, että auttamisen ammatillaiset tekevät kriittisiä huomioita sekä eriarvoistavasta järjestelmästä että omasta toiminnastaan.

ILSE PAAKKINEN
TEOL. TRI

FRANÇOISE MIRGUET An Early History of Compassion: Emotion and Imagination in Hellenistic Judaism. Cambridge: Cambridge University Press 2017. 271 s.

Miten kohdata toisen ihmisen tuska ja vastata siihen? Arizonan yliopiston professori Françoise Mirguet’n uunituore teos erittelee, kuinka myöhäisantiikin kreikankieliset juutalaiset yhteisöt omaksuivat ja tulkitsivat uudelleen käsityksiä säälistä ja myötätunnosta. Analyysi pohjautuu valitun termirykelmän tarkasteluun lähteissä, joihin lukeutuu niin filosofisia kirjoituksia kuin raamatuntekstien uudelleen kirjoitettuja versioita. Tutkimuskysymyksen kannalta erityisen olennaisia ovat kreikan termit *eleos* ja *oiktos*, jotka viittaavat tuskaan, jota henkilö tuntee kohdatessaan toisen ihmisen kärsimyksen. Tarkastelun alla ovat myös harvinaisempi termi *sympatheia* ja sananmukaisesti sisäelimiin viittava *splankhna*.

Mirguet’n analyysi ei ole puhtaasti kirjallinen, vaan hän pyrkii ymmärtämään laajemmin niitä varoja, jotka kreikankielinen juutalaisuus löysi emootioista. Mirguet ei vertaile juutalaisia ja kreikkalais-roomalaisia lähteitä, vaan lukee eri taustoista peräisin olevia ja eri kirjallisuuslajeja edustavia tekstejä yhdessä ymmärtäen ne aikakauden yhteisen ”mielikuvituksen” moninaisina ilmauksina. Tavoitteena on kertoa sääliä ja myötätuntoa koskevan diskurssin tarina. Hankkeen historiallinen komponentti on ilmeinen, mutta kyseessä on – teoksen otsikosta huolimatta – pikemminkin kertomus (story) kuin historia (history). Lisäksi Mirguet painottaa, että hän ei pyri kaivamaan esiin myötätunnon ”alkuperää”, sillä emotionaalinen innovaatio ei koskaan ole muista kulttuurisista prosesseista irrallaan tapahtuva intuitio. Sen sijaan tutkimuksen keskiössä on kysymys siitä, kuinka monitahoinen

juutalainen yhteisö rakensi oman emotionaalisen kuvastonsa eri lähteistä ja manipuloi emootioita sopeuttaessaan oman identiteettinsä vallitseviin olosuhteisiin. Miten vähemmistökulttuuri ilmaisi eroavaisuutensa suhteessa valtaa pitäviin ryhmiin ja samalla muokkasi omaa diskurssiaan vallitsevia moraalikäsitteitä vastaavaksi?

Tutkimuksen kehysten tarjoaa emootioiden historia. Mirguet alleviivaa, että sosiaalisina konstruktioina emootiot muuntuvat ajan kuluessa, kun yhteisöt joko luovat ne uudelleen tai hukkaavat ne. Emootioiden historia on siten myös diskursioiden historia, aatteiden ja normien historiaa. Lisäksi emootioilla on vahva ruumiillinen ulottuvuus, koska ne vaikuttavat kehoihin ja liikkuvat niitä sekä yksilöiden että kollektiivien tasolla. Kuvitteellisuudella (”l’imaginaire”) puolestaan on keskeinen rooli emootioiden luomisessa ja tuottamisessa. Koska valitut kirjalliset lähteet juontuvat aikakaudelta, jolloin juutalaisilla yhteisöillä oli vähän tai ei lainkaan poliittista valtaa, emootiot voivat liittyä myös poliittisesta vallanalaisuudesta selviytymiseen.

Ensimmäinen pääluke erittelee vallan ja haavoittuvuuden välistä dynamiikkaa. Tämä on olennaista, sillä myötätunto perustuu epätasapainoiseen suhteeseen kärsijän ja (samasta tuskasta osattoman) katsojan välillä. Mirguet analysoi, kuinka juutalaiset kirjoittajat hyödynsivät emootioita oman kirjallisen perintönsä rekonstruomisessa ja projisoivat myötätunnon Israelin esi-isiin. Josefuksen teksteissä (Ant. 1–11) myötätuntoa kokeva henkilö pitää itsensä erossa kärsivistä emootion kautta, kun taas Sebulonin testamentti kuvaa, kuinka toisen tuska tuo yksilön minuuden kosketuksiin sen oman tuskan kanssa. Emootiolle on siten kaksi vastakkaista mutta toisiinsa liittyvää puolta: toisen tuskasta liikuttuminen sisältää ajatuksen oman haavoittuvuuden myöntämisestä, mutta samalla emootio korostaa katsojan etuoikeutta, val-